

Notes sobre la protecció del patrimoni artístic a la Conca de Barberà durant la Guerra Civil (1936-1939) *

Josep M. T. Grau i Pujol

Entre les conseqüències de les nombroses guerres que ha sofert la nostra comarca, a banda de la pèrdua de vides humanes,¹ cal destacar la destrucció de peces d'art, generalment conservades a l'interior de les esglésies, siguin parroquials, conventuals o eremítiques.

No es tracta només els retaules i imatges de fusta de fàcil combustió, sino també de pedra o alabastre, a més de l'orfebreria que és de fàcil comercialització en poder-se fondre el seu metall (argent o or) i dels arxius. En la majoria de descripcions contemporànies dels esdeveniments bèl·lics, les referències a la crema o assalt a temples, rectories o ajuntaments són habituals. En època de pau no hem d'oblidar les desamortitzacions.

La darrera Guerra Civil fou un dels conflictes on el nostre patrimoni artístic sofrí més pèrdues a causa de la ideologia i del fort sentiment antireligiós de determinats partits polítics juntament amb la impotència de les autoritats en controlar la situació. En els darrers anys, la historiografia contemporània ha donat a conèixer l'esforç de la Generalitat republicana en la salvaguarda i protecció del patrimoni documental i artístic en la mesura de les seves possibilitats; personatges com Agustí Duran i Sampere o Eduard Toda són prou coneguts en aquest sentit. A nivell tarragoní hem de destacar les recerques que ha realitzat el reusenc Jaume Massó,² el qual entre d'altres indrets ha investigat algunes poblacions de la nostra comarca com Santa Coloma de Queralt;³ per al cas de Montblanc és obligat l'estudi de Francesc Badia.⁴

La principal destrucció d'esglésies a la nostra comarca tingué lloc entre el 21 i el 27 de juliol del 1936, en especial les nits del 21 al 22 i del dia següent, essent Sarral la més perjudicada en dinamitar-se el seu campanar. A Montblanc, el 21 de juliol s'intenta cremar les majestuoses portes de Santa Maria sense èxit, però sis dies després els paletes de la CNT desmunten tots els retaules del seu interior per cremar-los posteriorment. A les capitals, en canvi, es pogueren protegir les catedrals. El descontrol revolucionari és general arreu. Des de Tarragona el 27 de juliol de 1936 es llegeix un comunicat per ràdio:

“El senyor comissari de la Generalitat de Catalunya a Tarragona s'ha assabentat que recorre les nostres comarques un camió que usant del nom de la Generalitat, es dedica a la recollida d'objectes artístico-arqueològics, i com sia que no és té notícia oficial d'haver-se establert aquest servei, fa avinent a tots els alcaldes i presidents dels comitès del Front Popular que no tenen de lliurar res absolutament a ningú, sinó que els objectes reunits deuen guardar-se degudament⁵.

També es fa avinent a dits senyors que ha estat anomenada una comissió per a les comarques, integrada pels senyors Ignasi Mallol i Joan Rebull, professors de l'escola d'art de Tarragona, que després d'ahir està recorrent els pobles per tal de fer els aclariments i

assessoraments necessaris. Únicament aquests senyors están facultats per recollir objectes en casos necessaris”

Per la Conca de Barberà es nomena delegat especial a Eduard Toda Güell, president del Patronat de Poblet, que hauria de tenir cura especial dels monestirs de Poblet i Vallbona de les Monges **(6)**. El pillatge, però, també existí. Així, el dia 6 d'agost de 1936 el Comitè d'Incautacions de la Generalitat de Catalunya signa un rebut al Comitè del Front Popular de Vilallonga del Camp de “Quatre estatuës d'alabastre pertaneixents al monestir de Poblet, incautades a la finca anomenada Montoliva, del terme municipal de la citada vila”.

El mes d'agost del 1936 des de Barcelona s'envien instruccions als presidents dels comitès locals i als delegats de protecció del patrimoni:

–Edificis: es procurarà impedir la destrucció dels monuments arquitectònics de mèrit destacat, en el conjunt i detalls escultòrics. En el cas d'edificis incendiats, es recomana a l'autoritat local, cuidi de tapiar les portes, per motiu de seguretat pública.

Serà tramesa a la Comissió del Patrimoni, sinó ha sigut ja feta una nota dels edificis incautats a cada població.

–Objectes artístics, arxius i biblioteques: es dipositaran en lloc segur de la localitat guardant-los fins que d'acord amb la Comissió del Patrimoni se'ls dongui nova destinació. En cap manera s'entregaran a delegats, que no vagin expresament autoritzats.

Es farà un inventari el més detallat possible, que será tramés a la Comissió del Patrimoni del poble, de la Generalitat”.

Tot i el retard de les actuacions de salvaguarda, encara es poden recuperar peces d'art. Els delegats Mallol i Rebull realitzen viatges a diversos llocs de la demarcació per a inventariar les peces, sobretot d'orfebreria. Els trasllats dels objectes a llocs segurs com el Banc d'Espanya a Tarragona o el Palau Arquebisbal no es portarien a terme fins el primer trimestre del 1937; el mes de gener visiten la Selva del Camp, el febrer el Priorat i l'Espluga de Francolí (precisament en aquesta vila es recupera “Un lot de pintures de Martí Alsina, Vayreda, etc.”), el març es desplacen a Savallà del Comtat i Santa Coloma de Queralt, on tornen el mes següent. A més dels delegats de Tarragona també constatem la visita d'altres de Barcelona.

Aquesta és la relació dels objectes artístics de les parròquies de la Conca de Barberà inventariats el 1936 per la Comissaria Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya de Tarragona a efectes de la seva recollida:

–**Barberà de la Conca:** “Creu procesional de coure, reliquiari”.

–**Belltall:** “Veracreu, hostiers”.

–**Blancafort:** “No tenim inventari”.

–**Forès:** “Ha passat Barcelona. Hem rebut 15 peces de pedra procedents dels retaules de l'església”.

–**La Glorieta:** “Creu procesional gòtica”.

–**La Guàrdia dels Prats:** “Quatre quadres, segle XVIII, reliquiari, arrecades”. En llapis s'anota que el comitè local informa que es troben a Montblanc.

- Lilla:** “Tres calzes, un cupó, una custòdia sense peu, un veracreu d’argent, dues creus procesionals, un sants olis, un incenser i naveta. Un plat coure, 1 portapau d’argent. Marques de calzes: ESTRADA-CESAR-OA. Marques de la custòdia: PROPS-REUS-P. Un altre calze: ARS”.
En llapis s’anota aque aquestes peces les han estat recollides per Barcelona.
- Ollers:** “Un retaule renaixement plateresc, 2 calzes, 1 copó, 1 custòdia, 1 veracreu, 2 creus procesionals, 3 canadelles, 1 incenser, 1 naveta, 4 safates”; en llapis llegim que sols hi havia un calze i una safata poc interessants.
- Pira:** “3 calzes, 2 copons, 1 custòdia, 1 veracreu, 2 creus procesionals, 1 reliquiari, 1 incenser, 1 safata, 1 portapau, 6 safates”. En llapis s’apunta que s’ha recollit tot.
- Santa Coloma de Queralt:** “Recollits tots els objectes, sols resta un retaule a l’església. El fotògraf que ha vingut amb nosaltres [h]a vist a Barcelona algunes sepultures que han estat traslladades a aquella ciutat per individus del CPA [Comissaria Patrimoni Artístic]”.
- Sarral:** “Veure de recollir les rajoles que hi havia a l’església (actualment ha estat enderrocada), monedes d’or i objectes corrents”.
- Solivella:** “Calzes, copó, custòdia, 2 reliquiaris, veracreu, salpaser, naveta i incensers”.

Un problema afegit fou l’arribada de refugiats als quals calia aixoplugar: els antics convents i esglésies incautades eren els llocs escollits per a fer-ho. Des de Poblet, Eduard Toda el 7 de juliol de 1937 escriu a Ignasi Mallol de Tarragona:

“Estimat amic:

Sembla que la próxima arribada de refugiats de les Vascongades dóna que pensar en els llocs on seran acullits.⁶

Aquí diuen que en portaran a Riudabella, a Vallbona i al Castell de Biure. Respecte Riudabella, mirarem primer si hi queda res que-s puga fer malbé, per a retirar-lo, entenen que-ls de Vimbodí hi deixaren efectes que abans pensaven retirar.

De Vallbona demano autorització a Lleida per anar-hi i crec trobarem molts papers i llibres i alguns efectes que quedaren al poble. Se n’havia incautat la POUM de Targa [Tàrrrega], que no existeix.

Biure és un castell distant d’aquí, uns tres quarts d’hora, ben restaurat i sembla que no s’ha tocat res. Respecte a això, penso que l’amic Eroles, que are és cap d’orde públic de Montblanc, ha escrit al Sr. Rodríguez i ens donarà l’ajut que li demanem. Jo puc fer sol per a Riudabella i Vallbona, però hauríeu de vindre vós per a Biure. Si veniu a Poblet a dormir, sortíam amb auto al matí següent, acabant aviat la feyna i si realment lo de allà val la pena, es podria depositar aquí o a Tarragona, doncs no sent coses de poblet, m’és igual.

Responeu-me aviat, y quedo sempre vostre, afectíssim,
Eduard Toda”.

NOTES:

- (1) Mn. Àngel Bergadà comptabilitza durant la pasada Guerra Civil l'assassinat de 21 sacerdots residents a la Conca i un bisbe auxiliar, *Martirologi de la Conca. La persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta 1936-1939*. Montblanc, 1987.
- (2) *Patrimoni en perill. Notes sobre la salvaguarda dels béns culturals durant la Guerra Civil i la postguerra (1936-1948)*. Reus, 2004.
- (3) (2) "Sobre el salvament de l'església de Santa Maria de Bell-lloc", *Aplec de Treballs* (Montblanc), 19 (2001), ps.163-172.
- (4) "Els monuments i objectes d'interès artístic o històric desapareguts o destruïts l'any 1936 a Montblanc", *Aplec de Treballs* (Montblanc), 9 (1989), ps. Darrerament cal esmentar els articles de Josep M. Porta, "El salvament de les joies de la Mare de Déu de la Serra (1936-1939)", *El centenari de la Coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc (1906-2006)*. Valls, 2006, p. 149-152 i el de Lluís Vives Poblet, "La Mare de Déu de la Serra durant la Guerra Civil", *El Foradot* (Montblanc), 37 (2006), p. 20-22, entre d'altres. Per Catalunya hi ha l'obra general de Xavier Barral i Altet, *Catalunya destruïda*, Barcelona, 2005 i la de Mercè Vidal, *Viatge a Olot. La salvaguarda del patrimoni artístic durant la Guerra Civil*, Barcelona. 2004.
- (5) Hem consultat la documentació de la Comissió de Patrimoni de la Generalitat en el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Per Santa Coloma de Queralt vegeu també, Roman Ramon Seuma, "Per la defensa del patrimoni artístic colomí", *XVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Santa Coloma, 1979, p.137-140. El dia 8 de setembre de 1936 impunement es cremava l'església de Bell-lloc. En aquesta ocasió no tractem els arxius en haver-ho fet en d'altres treballs.
- (6) Per a aquest mecenes reusenc us remetem a la monografia de Gener Gonzalo Bou, *Eduard Toda Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de poblet a través del seu epistolari*. Barcelona, 2005.

***Article publicat a la revista *El Foradot* (Montblanc), núm. 52 (gener-febrer 2009), p. 16-19.**